

СОЦІАЛЬНА ТЕОРІЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІМУНІТЕТУ ДО ЕТАТИЗМУ

*ДМИТРО ДУШЕЙКО, кандидат економічних наук, експерт,
Міжнародний інститут свободи (м. Миколаїв, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-552-8-3>

Вступ. Етатизм (від фр. *État* – держава) – напрям політичної думки, який розглядає державу як найвищий результат і мету суспільного розвитку. Етатизм, залежно від обсягу державного втручання та від конкретних умов країни може проявлятися у таких формах, як авторитаризм, тоталітаризм, соціалізм, державний патерналізм, інтервенціонізм. Проблема етатизму для економічних процесів суспільства – різноманітні форми присутності держави в економіці, які гальмують економічне зростання, серед яких можна виділити головні:

- націоналізація;
- роздутий державний сектор;
- монополія на друк фіатних грошей;
- протекціонізм у різноманітних формах;
- високі податки (високий рівень конфіскації доходів);
- регулювання економічної діяльності.

Слід зазначити, що перелічені проблеми існують лише з точки зору концепцій Австрійської економічної школи, оскільки для мейнстрімної економічної теорії такі прояви етатизму є різного ступеню обґрунтованими нормами.

Людвіг фон Мізес розглядає піднесення етатизму як протилежне за суттю до класичного лібералізму та в цілому

вирішальне для новітньої історії явище: «Найбільш важливою подією в історії останнього століття було витіснення лібералізму етатизмом. Етатизм проявляється у двох іпостасях: соціалізму та інтервенціонізму. Вони переслідували спільну ціль – безумовне підкорення індивіда державі, суспільному апарату стримування й примусу» [1, Ch. 3].

Метою дослідження є висвітлити певні прояви етатизму в сучасному суспільстві та дати їм оцінку з позицій економічної теорії Австрійської школи.

Задачі дослідження: окреслити основні проблем, які несе слідування концепції етатизму суспільству; зробити короткий огляд сучасної української історії з позицій оцінки рівня свободи та етатизму; окреслити етатистські концепції в сучасній мейнстрімній економічній теорії; висвітлити деякі прояви етатизму в сучасному українському суспільстві; переглянути деякі принципово важливі положення економічної теорії з позицій економічної теорії Австрійської школи.

Результати дослідження та їх обговорення

1. Чому етатизм є проблемою? В якості інтегрального показника «рівня етатичності» суспільства можна розглянути рівень конфіскації державою доходів приватного сектору до державного бюджету. Країни ЄС у 2022 р. (дані *Eurostat*) мали рівень конфіскації доходів до державного бюджету від найвищого (близько 47 % у Франції) до найнижчого (близько 22 % в Ірландії). При цьому ми спостерігаємо серйозний розрив між цими двома країнами в темпах економічного зростання. Франція з рівнем оподаткування близько 47 % мала максимальний темп зростання економіки у 6,83 % у 2021 р. після падіння на 7,59 % у 2020 р. Тобто її економіка не відновилася за рік після, швидше за все, «ковідного» провалу. Й прогноз на зростання не перевищує 1,5 % на рік.

У той самий час темп зростання економіки Ірландії (рівень оподаткування близько 22 %) сягнув нетипових для країн Європи 16,25 % у 2021 р. й приблизно вдвічі перевищував темпи зростання економіки Франції за інші роки, так само як й на прогнозні роки [2, ч. 2].

Звичайно, такі залежності потребують більш глибоких досліджень, але в цілому ми маємо історичне підтвердження тези про те, що чим більше держави в економіці, тим меншими темпами зростає її економіка. Водночас ми маємо статистичні підтвердження прямого зв'язку між рівнем економічної свободи країни та темпами зміни її ВВП – кореляція 0,72 [2, ч. 2].

Тобто, режим економічної свободи забезпечує економічне зростання, тоді як економіка, яка зазнає глибокого впливу державного втручання – високого рівня конфіскації доходів і державних витрат – гарантовано має низький рівень економічного зростання (близько 1,5 % на рік).

2. Хронічний український етатизм. Важливо розуміти історичні передумови формування етатизму в українській національній свідомості. Прикладом української руїни внаслідок етатичних концепцій та відсутності швидких ліберальних реформ в новітній історії є Українська народна республіка (1917–1921 рр.). Ключовим чинником, який призвів до руїни, стало відсутність ліберальних реформ та невирішення земельного питання. Це дозволило більшовикам «купити» українське селянство простим популістським гаслом: «Земля – селянам!».

Більшовицька влада принесла українському народові одну з крайніх форм етатизму – соціалізм. Для його розбудови було проголошено «диктатуру пролетаріату» та «червоний терор», які мали наслідками примусову конфіскацію майна – націоналізацію, примусову колективізацію (замість обіцяної селянам землі), організацію Голодомору, масової депортації та позбавлення громадянських прав.

На вівтар етатизму – великої, але хибної ідеї безкоштовного народного щастя та добробуту – більшовики поклали мільйони життів українців.

Вся наступна «розбудова соціалізму» аж до його краху на початку 1990-х використовувала етатизм у формі концепції марксизму-ленінізму: майже повне придушення приватної ініціативи та тотальне одержавлення економіки. Для обґрунтування цієї концепції та індоктринації свідомості наступних поколінь було організоване системне викладання у вищих навчальних закладах політичної економії соціалізму на принципах марксизму та інших соціальних дисциплін на кшталт «історії КПРС», «діалектичного матеріалізму» і т. ін.

Здавалося б, що звільнення від радянської влади та викриття жажливих злочинів КПРС мало стати важливим уроком для українців. Але навіть мільйонні жертви радянської системи не сформували в українців стійкого імунітету до етатизму: ми продовжуємо сліпо вірувати в державу.

У 1991 р. відбулося відновлення незалежності й самостійності на тлі здобуття політичної свободи внаслідок краху СРСР. Політична еліта України проголосила курс на ринкові реформи та роздержавлення – транзит від соціалізму до капіталізму. Цей курс для України виявився значно менш ефективнішим, ніж для більшості країн колишнього СРСР [2, ч. 1]. На старті ринкових реформ Українська РСР мала один з найвищих рівнів життя поміж інших республік. Проте неефективний транзит, який фактично незавершений й сьогодні, зробив Україну однією з найбідніших націй серед колишніх радянських республік.

Імпорт ідей західних мейнстрімних економістів у систему вищої освіти надійно обґрунтував значну й різноманітну присутність держави в економіці. Рівень державних витрат невпинно зростає, сягнувши 46 % у передвоєнному 2021 р.

Так само як і рівень економічної свободи залишав Україну серед країн з «невільною економікою» (індекс *The Heritage Foundation*) та серед країн з «найменш вільною економікою» (індекс *Fraser Institute*). За фактом незавершений транзит значно дискредитував як ідею побудови ринкової економіки, так і підірвав саму ідею існування незалежної України. Ринкові реформи стали асоціюватися в громадській думці з руйнуванням промисловості, безробіттям, олігархією та зубожінням народу.

Постає питання: чи здатна країна, яка не мала досвіду розвитку за умов економічної свободи у новітній історії, здійснити реальні ринкові реформи, які б забезпечили економічний добробут?

3. Мейнстрімна економічна теорія як апологетика етатизму. Основні концепції, які відстоює сучасна мейнстрімна економічна теорія:

- інтервенціонізм — держава регулює ринки та порушує права приватних власників оподаткуванням у різних формах;
- стимулювання сукупного попиту — активна контрциклічна політика за рахунок запозичень та накопичення державного боргу, обґрунтована кейнсіанством;
- інфляціонізм — держава емітує нічим не забезпечені гроші для покриття власних постійно зростаючих витрат, які закладені в дефіцитні державні бюджети, що спричинює хронічну інфляцію;
- держава загального добробуту (*welfare-state*) — держава займається всебічним соціальним забезпеченням, стягуючи усе більше податків з працюючих;
- протекціонізм — держава встановлює захисні тарифи, беручи участь у нескінченних міжнародних торговельних війнах [2, ч. 1].

Сучасна економічна теорія, спираючись на ідеї фіаско ринку, формує етатистський постулат про необхідність великої держави в економіці.

4. Прояви етатизму в сучасній Україні. Етатизм у сучасній Україні, крім прояву в державній політиці, глибоко вкорінений у громадській думці, парадоксальним чином узгоджуючись з загальною ідеями свободи, незалежності, вільної нації. Україна святкує День гідності та свободи (22 листопада), але при цьому посідає ганебні місця в рейтингах економічної свободи.

Загалом сучасне українське суспільство вкрай етатизоване, що проявляється, зокрема, у таких установках суспільної свідомості:

- негативне відношення до капіталізму, ринкової економіки, приватно власності;
- підтримка державних підприємств, схвалення націоналізації;
- у всіх сферах життя — освіта, наука, медицина, соціальний захист — має домінувати держава (ринковий кретинізм);
- економіка потребує державного регулювання.

Ще раз варто наголосити, що лише коректна соціальна теорія на основі положень АЕШ дозволить побачити проблему тотального етатизму сучасної української свідомості та почати втілювати в життя декларовані цінності свободи.

5. Як сформуувати імунітет до етатизму? Оскільки саме економічна теорія є джерелом обґрунтування етатизму в економіці, то первинним напрямком деетатизації суспільної думки мають стати зміни саме в ній. І вони мають бути комплексними й безкомпромісними, зокрема слід на логічному рівні подолати концептуальний компроміс

між ринкової та плановою економікою, пошук «золотої середини» чи «змішаної економіки».

Згідно Мізеса існує ринкова економіка та пошкоджена (*hampered*) ринкова економіка. Крайній ступінь пошкодженості економічної системи — соціалістична економіка. Шоста частина «Людської діяльності» має назву “The Hampered Market Economy” [4]. “Hampered” по відношенню до економічної системи можна перекласти як «деформована», «пошкоджена», «з перепонами». Пропоную більш радикальний переклад — «репресована». «Репресована державою економіка» є певною мірою маніпулятивним перекладом, проте він чітко визначає позицію визнання ворожості, насильства, придушення державою економічних відносин. Такий підхід з наукових позицій дозволяє ставити питання про ступінь пошкодження державною економічною політикою економічних відносин між приватними власниками. Це прибирає компроміс між державою та ринком, а будь-яке державне втручання апіорно розглядається як шкідливе.

Просування ідей нової економічної теорії на базі АЕШ дозволить змінити ставлення суспільства до держави. Запровадження коректних економічних знань на шкільному рівні дозволить сформуванню економічний світогляд, принципово відмінний від нинішнього. Давайте порівняємо два ставлення до податків — перше традиційне для нас, друге — на основі економічної теорії АЕШ:

1. Сплачувати податки — громадянський обов’язок кожного. Сплата податків гарантує соціальний та військовий захист, стимулює розвиток економіки.
2. Податки — це примусово, під загрозою застосування насильства, конфіскована частина доходів домогосподарств. Вона потрапляє у повне розпорядження держапарату.

Погодьтеся, що це принципово різні соціальні світогляди з відповідними наслідками та відношенням до держави. Хоча впровадження нових принципів може виглядати як «насаджування нової віри / ідеології», всі постулати економіки АЕШ є логічним добутком з базових апріорних концепцій людської діяльності.

Тобто, імунітет до етатизму – повернення до здорового глузду – це протиборотство логіки та ідей, а не сліпих вірувань чи переконань. Саме про перемогу логічно-вивірених ідей Мізес писав у «Лібералізмі»: «Меншість, яка бажає перемоги своїх ідей, мусить прагнути інтелектуальними засобами стати більшістю» [5, с. 103].

Висновки. Етатизм, як комплексна соціальна концепція, є проблемою як для суспільства в цілому, так й для економіки зокрема, оскільки державне втручання в економіку в різноманітних формах уповільнює економічне зростання.

Незавершені економічні реформи в Україні спричинили економічну та демографічну руїну. Хронічна злиденність в суспільстві стала пов'язуватися з ринком, приватизацією, роздержавленням, тоді як її справжньою причиною є системний інтервенціонізм в українській економічній політиці: високий рівень втручання держави в економіку через оподаткування, регулювання, монетарну політику, величезний державний сектор. Такі прояви етатизму в економіці виправдовуються мейнстрімною економічною теорією, яку ми імпортували свого часу на заміну марксизму. В результаті ми отримали на теоретичному рівні лише послаблення державного втручання, а не принципове звільнення від нього.

Для подолання системної кризи нам потрібна коректна соціальна теорія, заснована на цінностях класичного лібералізму, капіталізму та економічної свободи, яка буде сприяти формуванню імунітету до хибної етатистської

індоктринації. Вона дозволить давати економічно-обґрунтовані оцінки як подіям минулого, так і сформувані стійкий усвідомлений опір до антиекономічних урядових ініціатив, фільтрувати хибні соціалістичні програми політичних партій та фантазії кабінетних «інтелектуалів». Її впровадження є складною задачею для суспільств з глибоко вкоріненими етистськими поглядами. Але практика успішних ліберальних реформ свідчить, що принциповим чинником успіху є правильні погляди еліти при владі, яка вирішує провести реформи, скоротивши рівень державного втручання в економіку.

Перспективи подальших досліджень. Нами окреслено лише загальні проблеми домінування етатизму в сучасній економічній науці та суспільних поглядах, які призвели до економічної руїни та демографічної катастрофи України. В подальших дослідженнях слід приділити увагу шляхам та методам формування нової соціальної теорії з «австрійською серцевиною».

Ми маємо отримати чесну та безкомпромісну соціальну теорію, яка б обґрунтовано засуджувала етатизм та інтервенціонізм, базуючись на бездоганній логіці законів людської діяльності Мізеса, інших теоретичних здобутках економіки Австрійської школи та історичних даних про нищівні наслідки «розбудови соціалізму».

Нова соціальна теорія має виправити величезний корпус хибних ідей та міфологем про суспільство, які нині панують у нашій свідомості, й на основі яких ми оцінюємо події минулого та плануємо майбутнє.

Список використаної літератури:

1. Von Mises, Ludwig. Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War. Edited by Bettina Bien Greaves, Liberty Fund, 2011.

2. Душейко Д. М. Економічні міфи: джерела та наслідки ілюзій для України. *Міжнародний інститут свободи*. URL: www.ilibertyinstitute.org (21.08.2025).
3. Програма захисту українців. Розділ III. Економічний націоналізм: заможна нація, соціальна справедливість та деолігархізація. Всеукраїнське об'єднання «Свобода». URL: www.svoboda.org.ua
4. Von Mises, Ludwig. Human Action: A Treatise on Economics. The Scholar's Edition, Ludwig von Mises Institute, 1998.
5. Мізес, Людвіг фон. Лібералізм у класичній традиції: а також статті Роль доктрин в історії людства, Ідея свободи народилася на Заході, Свобода і власність. Київ : ТОВ «Велл Букс» | "Well Books" LLC, 2024. 304 с. ; іл.